

UDK 811.163.42'373.7:811.161.1'373.7

Izvorni znanstveni članak

Rukopis primljen 6. VII. 2007.

Prihvaćen za tisak 18. IX. 2007.

Anita Hrnjak

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti

I. Lučića 3, HR-10000 Zagreb

ahrnjak@ffzg.hr

KULINARSKI ELEMENTI U HRVATSKOJ I RUSKOJ FRAZELOGIJI

U ovome radu analizira se dio korpusa hrvatskih i ruskih frazema s kulinarским elementima kao komponentama i onih koji u svom semantičkom talogu imaju sliku povezanu s jelom. Cilj rada je prikazati simbolički, metaforički i konotativni potencijal hrane kao frazeološke komponente putem analize načina izgradnje frazeološkog značenja, te istaknuti najočitije sličnosti i najzanimljivije razlike između ovakvog tipa frazeologije u hrvatskom i ruskom jeziku.

1. Budući da jezik nije sustav izoliran od društva i kulture koja se njime koristi, lingvistička slika svijeta varira od jezika do jezika. Nacionalno-specifična jezična slika svijeta prisutna je u određenoj mjeri na svim razinama jezika, ali najjasnije se očituje u frazeologiji. U ovome radu analiziraju se frazemi dvaju srodnih slavenskih jezika s ciljem da se utvrdi u kojoj mjeri se u njima konceptualizirane specifičnosti nacionalne kulture podudaraju, a u kojoj su mjeri različite, te se navode i primjeri njihove upotrebe u suvremenom hrvatskom i ruskom jeziku¹.

2. Analizirani korpus u ovome radu čine frazemi s kulinarским elementima kao komponentama, tj. frazemi koji kao komponentu sadrže lekseme kojima se označavaju namirnice, vrste i pojavni oblici hrane, te posuđe.² Naime, gastro-

¹ Zbog mnogobrojnosti obrađenih frazema navode se primjeri upotrebe samo za neke od njih tako da svaka podskupina frazema bude predstavljena primjerom upotrebe barem jednog frazema.

² Upravo zbog velikog broja pronađenih hrvatskih i ruskih frazema s kulinarским elementom kao komponentom (164 hrvatska i 132 ruska frazema) ograničila sam se samo na određene

nomija predstavlja važan izvor frazeologije i mnogobrojnost takvih frazema u hrvatskom i ruskom jeziku ne čudi s obzirom na to da hrana u čovjekovu životu igra nepobitno važnu ulogu, a neosporna je i činjenica da se kroz kulinarski kod očituje ono što je kulturno i nacionalno specifično u jeziku.

2.1. Uvjerljivo najveći broj frazema hrvatskog i ruskog jezika kao komponentu sadrži leksem *kruh* (хлеб). Mnogobrojnost takvih frazema u obama jezicima logična je s obzirom na to da je kruh za čovjeka od davnina jedna od najdostupnijih vrsta hrane, pa ga možemo smatrati i svojevrsnim prototipnim predstavnikom semantičkog polja *hrana*.

Kruh je osnovna ljudska hrana, univerzalni simbol suštinske hrane bez koje nema života. Ako čovjek ima kruh, makar samo i koricu kruha, ima osnovne uvjete za život, a bez njega je toga lišen. Dakle, kruh je poistovjećen sa samim životom. Kao takav se pojavljuje u nizu hrvatskih frazema kao što su *zaraditi/zarađivati za <svoj> kruh* ‘živjeti od svoga rada, zaraditi/zarađivati za život, biti financijski samostalan’, *za koru (koricu) kruha* [raditi, mučiti se i sl.] ‘za zadovoljenje osnovnih životnih potreba [raditi, mučiti se i sl.]’, *uzeti/uzimati (oteti/otimati i sl.) kruh iz usta* komu ‘oduzeti/oduzimati sredstva za život komu, lišiti/lišavati zarade (posla) koga, baciti/bacati u bijedu koga’ i sl. U ruskome jeziku na takav način dolazimo do značenja frazema kao što su *кусок хлеба* ‘osnovna sredstva za život’, *отбуть/отбывать (небуть/небывать) хлеб* u koga ‘lišiti/lišavati koga osnovnih sredstava za život, mogućnosti zarade’, *даром хлеб есть* ‘živjeti parazitskim životom, biti beskoristan’ i sl.

Pritom, kad je u pitanju ponuda za film, ne isključujem ni izuzetno talentirane natržičke, koji ipak *neće* profesionalcima *otimati kruh iz usta*. (N³)

Частные пекарни *отбывают хлеб* у хлебозаводов. (Y⁴)

Na sličan način leksem *kruh* sudjeluje u izgradnji frazeološkog značenja frazema *imati kruh u rukama* ‘imati zvanje, biti kvalificiran za rad’, *nema tu (ovdje) kruha* za koga ‘nema budućnosti u čemu za koga, nema mogućnosti za koga da uspije u nekoj sredini’ i *doći do <svoga> kruha* ‘početi zarađivati za život, osamostaliti se, postati financijski neovisan’. U semantičkom talogu ovih frazema kruh je znak materijalne sigurnosti i uspjeha koji čovjeku nosi osposobljenost za rad.

ni broj njih putem kojih sam predstavila analizirani korpus, načine izgradnje frazeološkog značenja, te najočitije sličnosti i najzanimljivije razlike između hrvatske i ruske frazeologije. Stoga ovaj rad i ne pretendira da bude potpuni popis hrvatske i ruske frazeologije s kulinarskim elementima.

³ N – oznaka za primjer pronađen u novinskom tekstu.

⁴ Y – oznaka za primjer pronađen pomoću mrežnog pretraživača Yandex.

Lijepo je vidjeti u Sportskim novostima tekst o Kanađaninu ili u bilo kojim drugim novinama neki drugi tekst o hokeju, ali *nema tu kruha* za hrvatski hokej dok se ne počne raditi organizirano. (N)

U svim navedenim primjerima leksem *kruh* (хлеб) nosi izrazito pozitivnu konotaciju, pa ćemo tako čak i za izuzetno dobrog čovjeka u hrvatskom jeziku reći da je *dobar kao kruh*.

Imam prijatelja s kojim sam odrasla i radi u Agrokoru na jako visokom položaju, odličan je čovjek, vrhunskih sposobnosti i prije svega *dobar kao kruh*. (G⁵)

Frazem *potreban kao kruh* sa značenjem ‘jako potreban, neophodan’ upotrebljava se prije svega kad govorimo o čemu neživom, ali moguće je pronaći i primjere upotrebe ovoga frazema u kojima se on odnosi na čovjeka.

Svatko onaj tko je barem jednom prolazio obalom prema Dubrovniku zna zašto je most na Pelješcu *potreban kao kruh*. (N)

Prije dva mjeseca je govorio da sam mu *potreban kao kruh*, a sad me otpisao. (N)

Međutim, ovaj se leksem pojavljuje i u negativno obojenim frazemima obaju jezika. Naime, kruh jest osnovna ljudska hrana, ali činjenica da čovjek nema mnogo više od te najjednostavnije i najdostupnije hrane svjedoči upravo o njegovu siromaštvu. Tako ćemo u značenju ‘živjeti vrlo siromašno, oskudno se hraniti’ u hrvatskom jeziku upotrijebiti frazem *živjeti na (o) kruhu i vodi*, dok se u ruskom jeziku u istom značenju pojavljuje frazem *перебиваться с хлеба на квас (воду)*. Druga imenička komponenta u obama frazemima odnosi se na vodu kao osnovno i najdostupnije piće za čovjeka, te u ruskom frazemu na rasprostranjeni i svima dostupni nacionalni napitak kvas.

... ništa me ne bi spriječilo da im s obitelji dođem u posjet bar na dva tjedna, pa makar godinu dana morala *živjeti na kruhu i vodi*. (G)

Неудачливый бродвейский театральный продюсер уже довольно долгое время *перебивается с хлеба на квас*, старается срубить “копейку”...(Y)

2.1.1. Hrvatskoj su frazeologiji svojstveni frazemi u kojima samostalno ili uz komponentu *kruh* nalazimo komponentu *pogača*. Pogača je okrugao pšenični beskvasni kruh koji je u prošlosti bio dostupniji od kruha koji se pekao od tijesta s kvascem. Tako nas semantički talog frazema *tražiti (hijeti) kruha preko (kod, pored) pogače* dovodi do frazeološkog značenja ‘ne biti zadovoljan onime što se ima’. Kad se u frazemu pojavljuje samostalno, leksem *pogača* preuzima simboliku kruha kao suštinske hrane, pa je ponekad kao varijanta i zamjenjiv leksemom *kruh*. Frazem *jesti (lomiti)* s kim *pogaču* utemeljen je na slici dijeljenja hrane kao znaka zajedništva i ima značenje ‘živjeti s kim’, dok se fra-

⁵ G – oznaka za primjer pronađen pomoću mrežnog pretraživača Google.

zem *od tog brašna neće biti pogače (kruha)* upotrebljava u značenju ‘od toga neće biti ništa, to nije ostvarivo, to je utopija’.

Također, kako je štrajk odmicao, sve se češće u javnosti pojavljivala teza da liječnici pretjeruju sa svojim zahtjevima, da *traže “kruha preko pogače”*... (N)

2.1.1. U ruskoj pak frazeologiji uz komponentu *хлеб* često nalazimo u okvirima istog frazema komponentu *соль*. Riječ je o frazemima koji u dubinskoj strukturi imaju stari slavenski običaj sačuvan do današnjih dana kod istočnoslavenskih naroda. Običaj se odnosi na dočekivanje gostiju uz kruh i sol koji nose simboliku blagonaklonosti i ljubavi prema bliskim osobama. U značenju ‘pokazati/pokazivati svoju nezahvalnost prema onome tko se prema nama odnosio blagonaklono’ upotrebljava se frazem *забыть/забывать хлеб-соль* чью, frazem *хлеб-соль водить* с кем znači ‘biti u prijateljskim odnosima s kim’, dok u značenju ‘dočekivati s blagonaklonošću i gostoprимством <koga>’ nalazimo frazem *подносить хлеб-соль <кому>* ili *встречать хлебом-солью <кого>*.

Молодые ходили ко всем, кто их приглашал, чтобы со всей роднёй *водить хлеб-соль*. (Y)

2.2. Po brojnosti iza skupine frazema s komponentom *kruh* slijedi niz hrvatskih i ruskih frazema s komponentom *kaša*.

Kaša je jelo koje je u pretkršćanskoj prošlosti slavenskih naroda imalo osobito obredno značenje. Simbolizirala je plodnost i obilje i bila je obavezan dio svadbenih svečanosti i proslava rođenja djeteta. Činjenica da je riječ o hrani koja je u ruskoj svakodnevnici zadržala svoju važnost do današnjih dana kao nacionalno jelo, odražava se u većem broju ruskih frazema s leksemom *kaša* kao komponentom.

Obredna važnost kaše kao obaveznog svadbenog jela najbolje je vidljiva u ruskom frazemu *чинить кашу*⁶ sa značenjem ‘organizirati svadbu’, a znajući da je u pripremama za svadbu bilo uobičajeno da u kuhanju kaše u zajedničkom kotlu sudjeluje više ljudi koji su na taj način dokazivali svoju spremnost na zajedništvo, postaje nam jasnija slika u pozadini frazema *каши не сварить* с кем sa značenjem ‘nećeš se složiti s kim, nećeš moći surađivati s kim’.⁷

Грег понял, что с отцом он *каши не сварит*, и ушел формировать свою банду “Stomping ground”. (N)

2.2.1. Sliku konzumiranja ovoga jela nalazimo u dubinskoj strukturi frazema kao što je hrvatski *ni kaše se tko nije najeo* sa značenjem ‘biti mlad i neisku-

⁶ Ovaj frazem pomalo je arhaičan i rijetko ga nalazimo u suvremenom ruskom jeziku.

⁷ В. Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 256.

san' i njemu značenjski i po sastavu vrlo sličnog ruskog frazema *мало каши ел* кто '1) biti fizički slab; 2) biti mlad i neiskusn'. Naime, kaša je smatrana hranom koja daje snagu i pomaže rastu, pa je bila osnovna hrana za djecu. Stoga oba ova frazema imaju šaljiv i ironičan prizvuk. Međutim, za razliku od ruskog, hrvatski je frazem već pomalo arhaičan i rijetko se nalazi u upotrebi u suvremenom hrvatskom jeziku. Frazem *pokusati/kusati (pojesti/jesti) istu kašu* <s kim> 'biti u istoj nevolji <s kim>' nastaje na vrlo sličnoj slici u semantičkom talogu, a u upotrebi ga nalazimo mnogo češće.

Если ты продолжаешь об этом рассуждать как о пустых словах, то ты действительно *мало каши ел*. Надо пройти большую дорогу обучения и практики. (Y)

Ispada kao da ni Osijek ne dijeli sudbinu klubova s blokiranim računima i kao da poput Hajduka *не куса исту кашу* poslovanja na rubu legaliteta. (N)

Spomenimo i jedan ironično obojeni hrvatski frazem *motati se (obilaziti i sl.) као маћак (мачка) око вруће каше* sa zanimljivom slikom u pozadini koja nas vodi do značenja 'biti oprezan, okolišati, ne usuđivati se prići'.

Tako se nekako činilo Kramariću koji je uspio konstatirati da *se* Sabor u raspravi o HRT-u kao prvorazrednom političkom pitanju *vrti као маћак око вруће каше*. (N)

2.2.2. U nizu hrvatskih i ruskih frazema za leksem *kaša* kao komponentu bitno je njegovo preneseno značenje koje ima u obama jezicima. Naime, *kaša* u prenesenom smislu i u hrvatskom i u ruskom jeziku označava nevolju, zbrku, kakvu neugodnu situaciju. Iako je jasno da je u njima za stvaranje frazeološkog značenja važno preneseno značenje leksema *kaša*, ostale komponente ukazuju na njegovo prvobitno, doslovno značenje hrane, pa na taj način do frazeološkog značenja dolazimo putem zanimljivih slika u pozadini frazema. Riječ je o frazemima kao što su *jesti вруću кашу* sa značenjem 'biti u neugodnoj situaciji, neprilici', *biti (naći se) u istoj kaši* <s kim> sa značenjem 'biti (naći se) u istoj neprilici, neugodnoj situaciji <s kim>' i *hladiti кашу* koji se upotrebljava u značenju 'tražiti izlaz iz zbrke, nevolje'. U frazemu *zakuhati (skuhati) кашу (poparu)* komu sa značenjem 'prirediti veliku neugodnost *komu*, dovesti u težak (neugodan) položaj *koga*' leksem *kaša* možemo zamijeniti isto tako kulinarskim terminom *popara* koji se odnosi na jednostavno jelo od starog kruha slično kaši. U ruskome jeziku ovoga su tipa frazemi *заварить/заваривать кашу* кому 'dovesti/ dovoditi koga u neugodnu situaciju, nepriliku', *каша заварилась* <какая> 'nastala je neugodna, mučna situacija', *те расхлебать/расхлёбывать кашу* sa značenjem 'izvući se/izvlačiti se iz neprilike, neugodne situacije' i sl.

Политика тех, кто *заварил кашу* межгосударственных непониманий – противостояние, подрыв суверенитета. (Y)

Svu tu *kašu zakuhalu su* nabujali apetiti vaših političara, posebno nakon ulaska u EU. (N)

2.2.3. U ruskomе jeziku postoji i niz frazema s komponentom *kaša* kakve ne nalazimo u hrvatskoj frazeologiji: *берёзовая каша* ‘batine’, *дать берёзовой каше* кому ‘istući koga’, *накормить (угостить) берёзовой кашей* кого ‘istući, prebiti koga’. U dubinskoj strukturi ovih frazema nalazimo sliku koja nas upućuje na zastarjeli običaj da se neposlušni učenici u školi kažnjavaju batinanjem brezovim šibama⁸, a spajanje s kulinarским elementom unosi humor i ironični prizvuk u ove frazeme.

Иногда бабушка, ласково ругая любимую внучку за невинные шалости, грозила: “Ох, Настасья, дождёшься ты у меня *берёзовой каши*!” (Y)

2.3. Mlijeko i mliječni proizvodi oduvijek imaju važnu ulogu u prehrani čovjeka, a njihova važnost očituje se u njihovoj produktivnosti u frazeologiji kako hrvatskog, tako i ruskog jezika.

U hrvatskim frazemima *mirisati još na <majčino> mlijeko* i *kaplje* komu *mlijeko iz usta* sa značenjem ‘biti mlad i neiskusn’ i njihovu ruskom značenjskom ekvivalentu *молоко материнское на губах* у когo imamo sliku u kojoj se mlad i neiskusn čovjek ironičно poistovjećuje s nezrelim djetetom које se još hrani isključivo mlijekom.⁹ Iako se pridjevska komponenta *majčino* u jednom hrvatskom frazemu javlja kao izostavljiva komponenta, a u drugom je uopće nema, podrazumijeva se da je riječ o majčinom mlijeku, prvoj hrani svakог ljudskog bića. Majčino mlijeko dio je slike i u dubinskoj strukturi hrvatskog frazema *usisati s majčinim (materinjim) mlijekom* što sa značenjem ‘naučiti od najranijег djetinjstva *što*’ i njegova ruskog značenjskog ekvivalenta *всосать/всасывать (впитать/впитывать) с молоком <матери>* что. U oba slučaja radi se o kalku iz latinskog jezika (Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 239), a upotrebljava se kada govorimo o nekom znanju, sposobnosti ili osobini koji su kod čovjeka razvijeni до те мјере да изгледа као да је с njима рођен, тј. да је почео с njihovim usvajanjem još od времена кад се као дојенче хранио majčиним mlijekom.

...koji se rodio kao deseto dijete The Kelly Family u irskom Dublinu, *usisao je* šou-biznis *s majčinim mlijekom*. (G)

Умение радовать других и дарить подарки я, якобы, должна была *всосать с молоком матери*. (Y)

Znanje o tome да ptice ne daju mlijeko важно је за shvaćanje frazema као што је u hrvatskom jeziku frazem *<i>ptičjeg mlijeka* [ima] ili *<ni>ptičjeg mli-*

⁸ V. Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 255.

⁹ Svi navedeni frazemi stilski su obilježeni s rijetko ih nalazimo u razgovornom jeziku.

jeka [ne nedostaje *komu* i sl.] koji se upotrebljava u značenju ‘svega u izobilju [ima], ništa, ničega [ne nedostaje *komu* i sl.]’, njegova ruskog značenjskog ekvivalenta *птичьего молока* <только> не хватает кому, te ruskog frazema *птичье молоко* sa značenjem ‘nešto neviđeno i nečuveno, predmet neostvarivih želja’. *Ptičje mlijeko* je sintagma internacionalnog karaktera i nije svojstvena samo folkloru hrvatskog, ruskog i ostalih slavenskih naroda, već i mnogim drugim narodima.¹⁰

14-летней Ире, дочери состоятельных родителей, разве что *птичьего молока* не хватало. (Y)

Meštar ceremonije, Danko Justić, brinuo je da kolegama ne fali *niti ptičjeg mlijeka*. (N)

2.3.1. Mlijeko se kao komponeta u sastavu frazema može javiti i uz druge komponente koje označavaju hranu. Hrvatski frazem *teče med i mlijeko* <gdje> sa značenjem ‘svega je u izobilju, vlada blagostanje, bolje biti ne može /u nekom kraju/’ biblijskog je podrijetla i odnosi se na Božje obećanje Mojsiju da će izvesti svoj narod iz Egipta i dovesti ga u zemlju blagostanja u kojoj će teći med i mlijeko. U novije vrijeme u hrvatskom jeziku iz ovoga su frazema proizašli i često se upotrebljavaju frazemi *obećati/obećavati med i mlijeko* sa značenjem ‘1. obećati/obećavati blagostanje; 2. dati/davati velika, a teško ostvariva obećanja’, *nije sve med i mlijeko* <gdje> koji rabimo u značenju ‘nije sve idealno <gdje>’, te *očekivati med i mlijeko* ‘očekivati da se sve odvija glatko, bez problema, najbolje što je moguće’. Ovaj biblijski motiv dio je internacionalnog frazeološkog fonda, a u ruskom jeziku nalazimo ga u frazemu *реки, текущие молоком и мёдом* sa značenjem ‘zemlja blagostanja’ koji je već zastario i pomalo izlazi iz upotrebe. U ruskom su jeziku mnogo češći frazemi *молочные реки и кисельные берега* koji se upotrebljava u značenju ‘1. život u blagostanju; 2. simbol čega neostvarivog’ i *обещать (послать/судить и т.п.) молочные реки и кисельные берега* sa značenjem ‘1. obećati/obećavati blagostanje; 2. dati/davati velika, a teško ostvariva obećanja’. I ovdje u slici nalazimo biblijski motiv mlijeka koje teče, ali podrijetlo ovoga frazema češće se objašnjava putem motiva svojstvenog ruskim bajkama u kojem se pojavljuju rijeke mlijeka ili piva i brežuljaka od gustog voćnog soka nalik pudingu.¹¹

...u kojoj nam stranački lideri *obećavaju med i mlijeko*, pokušat ćemo ipak dati snimak ekonomske 2003. godine i odgonetnuti što nas to čeka u 2004. (N)

А ведь когда чиновников заманивали обживать эти глухие места, им *сулили молочные реки и кисельные берега*. (N)

¹⁰ V. Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 384.

¹¹ V. Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 490.

2.3.2. Jedna od mliječnih prerađevina koja se kao komponenta pojavljuje u hrvatskoj frazeologiji je *vrhnje*. Frazem *obirati/obirati* (*skinuti/skidati* i sl.) *vrhnje* sa značenjem ‘prisvojiti/prisvajati ono najbolje, pokupiti/kupiti najbolji dio’ utemeljen je na slici uzimanja najboljeg od mlijeka, gornjeg najgušćeg i najmanijeg sloja mlijeka od kojeg se pravi maslac. U ruskome jeziku također nalazimo kao frazeološku komponentu *vrhnje* (*сливки*) u frazemima *снимать сливки с чего* sa značenjem ‘uzimati najbolje *od čega*’ i *сливки общества* ‘najviši, privilegirani dio društva’. Prvi od njih prema slici u dubinskoj strukturi odgovara hrvatskom frazemu *obirati/obirati* (*skinuti/skidati* i sl.) *vrhnje*, dok je drugi kalk prema francuskom *crème de la société* (Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 458) u kojem je najbolji dio čega, u ovom slučaju društva, poistovjećen s vrhnjem. U hrvatskom jeziku taj je frazem s istim značenjem preuzet iz francuskog jezika u obliku *krema društva* ili *društvena krema*.

Ну, а сегодня информационные сайты Украины “снимали сливки” с феноменальной активности в интернете. (Y)

I sve to na korist vlasnika kamenoloma koji *obiru vrhnje* radeći nelegalno, bez dozvola za rad i bez obveza. (N)

U hrvatskom jeziku upotrebljava se i frazem s još jednom od mliječnih prerađevina. Izuzetno zanimljivu sliku nalazimo u frazemu *imati putra na glavi* ‘osjećati se <djelomično> krivim *za što*, biti umiješan u *što* loše, ne biti posve nedužan *u čemu*, biti kompromitiran, sudjelovati u sumnjivim poslovima’ Kao kulinarski element ovdje nalazimo germanizam *putar*, pa je frazem regionalno ograničen u upotrebi.

Postoji osnovana sumnja da dotični *ima putra na glavi* i da je umiješan u nekoliko javnosti dobro poznatih afera. (G)

2.3.3. Kod ruskog frazema *как сыр в масле кататься* sa značenjem ‘živjeti u bogatstvu i blagostanju’ pronalazimo leksem *sir* kao komponentu, a do frazeološkog značenja dolazimo putem slike sira koji se valja u maslacu. Ovdje je riječ o dvama mliječnim proizvodima koji se dobivaju od najmasnijeg sloja mlijeka i oduvijek su smatrani simbolima blagostanja.

...чтобы весь чеченский народ жил, как живет защитник его прав в Лондоне - *катаясь как сыр в масле*, и не отказывая себе ни в чем. (Y)

2.4. Skupina frazema s mlijekom i mliječnim proizvodima posljednja je veća skupina frazema okupljenih oko neke vrste hrane kao komponente. U svim ostalim frazemima hrvatskog i ruskog jezika određene vrste hrane pojavljuju se kao komponenta u značajno manjem broju.

Po brojnosti iza te skupine slijede frazemi u kojima kao komponentu nalazimo neku vrstu povrća.

U hrvatskom jeziku kao frazeološke komponente produktivni su leksemi *luk* (*luk i voda*), *krumpir* (*vrući krumpir*), *kupus* (*podgrijani kupus*), *bob* (*ne valjati ni pišljiva* (*šupljega*) *boba*; *ni pišljiva* (*šupljega*, *ni po*, *ni pola*) *boba*)), *mrkva* (*politika mrkve i batine*, *mrkva i batina*), *hren* (*voljeti koga kao oči hrena*, *natrljati hrena pod nos* *komu*), a u ruskom *редька* (*хуже* (*пуще*) *горькой редьки*; *как горькая редька* [*надоест*]), *репа* (*проще* (*дешевле*) *пареной репы*), *картошка* (*перебросить/перебрасывать* (*перекинуть/перекидывать* и т.п.) *из рук в руки как горячую картошку* *кого, что*, *бросить* (*кинуть* и т.п.) *как горячую картошку* *кого, что*), *боб* (*оставлять/оставить* (*оставаться/остаться*) *на бобах*), *капуста* (*в капусту изрубить/рубить* *кого*), *хрен* (*старый хрен*).

Analizirat ćemo samo neke od njih s ciljem da pokažemo koje sličnosti i razlike među frazemima ovog tipa u hrvatskom i ruskom jeziku postoje.

Zanimljivo je da istu sliku na temelju koje dolazimo do frazeološkog značenja u hrvatskom i ruskom jeziku nalazimo samo u frazemima neslavenskog podrijetla koji su nastali prema engleskom frazemu *to drop like a hot potato*: *vrući krumpir* ‘velika briga, neugodnost, problem čijeg se rješavanja nitko ne želi prihvatiti’, *prebaciti/prebacivati vrući krumpiru* *komu* *prebaciti/prebacivati odgovornost za što komu*, *перебросить/перебрасывать* (*перекинуть/перекидывать* и т.п.) <*из рук в руки*> *как горячую картошку* *кого, что* ‘ne željeti preuzeti odgovornost *za koga, što*, izbjeći/izbjegavati *koga, što* /jer nam donosi probleme ili nas dovodi u neugodnu situaciju/’ i *бросить* (*кинуть* и т.п.) *как горячую картошку* *кого, что* ‘odbaciti (napustiti) bez mnogo razmišljanja *koga, što* /jer nam donosi probleme ili nas dovodi u neugodnu situaciju/’. Dakle, slika u dubinskoj strukturi ovih frazema vrlo zorno pokazuje kako se problema želimo riješiti što je prije moguće kao vrućeg krumpira koji je nemoguće zadržati u ruci, a da se ne opečemo.

Štrajkovi koji ovih dana potresaju Hrvatsku prvi su *vrući krumpir* za novu Vladu. (N)

...что солжны перестать *перебрасывать* друг другу, *как горячую картошку*, проблему валютной котировки рубля. (N)

Neki hrvatski i ruski frazemi imaju kao komponentu isti leksem koji se odnosi na hranu, ali stvaraju sasvim različite slike u semantičkom talogu i različita frazeološka značenja. I u hrvatskom i u ruskom jeziku za leksem *hren* (*хрен*) kao komponentu koja putem slike u pozadini frazema stvara frazeološko značenje važno je znanje govornika da je riječ o biljci izrazito intenzivnog, ljutog okusa, pa tako dolazimo do značenja hrvatskog frazema *natrljati hrena pod nos* *komu* ‘izgrditi *koga*, reći neugodne stvari *komu*’ i ruskog *старый хрен* koji koristimo da bismo njime opisali starog zlovoljnog, čangrizavog čovjeka.

Старый хрен Лукас никак не уgomонится, принесите ему уже, в конце концов, большую и круглую таблетку от нервов. (Y)

Kriza sličnih razmjera nastala je kad je prošle godine u intervjuu Budiša *natrljao hrena pod nos* vodi vladajuće stranke i njegovom najvećem koalicijskom partneru... (N)

Dok u ruskom jeziku ne nalazimo frazeme s leksemom *luk* kao komponentom¹², u hrvatskom jeziku često se koristi frazem *luk i voda* sa značenjem ‘nešto bezvrijedno, obična koještarija’. U pozadini tog frazema slika je pirjanja luka uz dodatak vode kao uobičajenog početka pripreme velikog broja jela, ali bezvrijednost toga čina i jest u tome što u slici proces pripreme hrane ne ide dalje od tog početnog koraka.

Ako poslovično oprezni Ivica Račan kaže da bi Watergate u usporedbi s aferom navodne operativne obrade predsjednika Stjepana Mesića bio “*luk i voda*”, onda je jasno da Hrvatska ima veliki problem. (N)

S druge pak strane u rusnome jeziku često nalazimo leksem *редька* (1. divlja repa; 2. rotkvica) koji nije produktivan u hrvatskoj frazeologiji. Znanje o tome da je riječ o povrću koje je u prošlosti kod Rusa bilo gotovo svakodnevna hrana, osobito u vrijeme posta¹³, bitna je za značenje frazema kao što je *хуже (пище) горькой редьки* ili *как горькая редька* [надоест] koji se koriste u značenju ‘jako dosaditi’. S obzirom na to da je i repa bila jedno od najraširenijih jela, sličnu sliku nalazimo i u semantičkom talogu frazema *проице (дешевле) пареной репы* sa značenjem ‘1. vrlo jednostavno, jeftino; 2. vrlo jednostavan, jeftin’.

Ситуация, сложившаяся в системе обеспечения льготников дополнительными лекарственными средствами, похоже, стала для правительства *хуже горькой редьки*. (Y)

2.5. I voće se pojavljuje kao komponenta frazema, iako u hrvatskoj frazeologiji češće nego u ruskoj.

U hrvatskom jeziku kao frazeološke komponente produktivni su leksemi *jabuka* (*jabuka razdora*, *zagristi u kiselu jabuku*, *zabranjena jabuka*, *crvena kao jabuka*), *jagoda* (*grlom u jagode* [srljati i sl.]), *limun* (*čekati limun*), *grožđe* (*kiselo grožđe*), *trešnja* (*nije dobro s kim trešnje jesti* (zobati)), *orah* (*tvrd orah*, *zagristi u tvrd orah*), *kesten* (*vaditi* (izvlačiti) *kestene* (*kestenje*) *iz vatre* <za koga>), dok je u ruskom jeziku nešto manje frazema koja pripadaju ovoj skupi-

¹² Pronalazimo ga isključivo u poslovicama koje ne smatramo dijelom frazeologije u užem smislu, te u slici jednog zastarjelog ruskog frazema *горе луковое* sa značenjem ‘beznačajan razlog za tugu, plač’ u pridjevskoj komponenti.

¹³ V. Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 490.

ni, a kao komponente sadrže lekseme *изюм* (*не фунт изюму*), *яблоко* (*яблоко раздора*) i *каштан* (*таскать каштаны из огня* <для кого>).

Posljednja dva ruska frazema internacionalnog su karaktera, pa njihove ekvivalente nalazimo i u hrvatskoj frazeologiji. Riječ je o frazemu *jabuka razdora* ‘povod svađe, nesuglasica’ kojem u ruskom jeziku po sastavu i značenju odgovara frazem *яблоко раздора*, te frazemu *vaditi* (*izvlačiti*) *kestene* (*kestene*) *iz vatre* <za koga> sa značenjem ‘izlagati se neugodnosti *umjesto koga*, snositi posljedice *čijih* postupaka, biti kažnjen *umjesto koga*’ kojem u ruskom jeziku značenjski odgovara frazem *таскать каштаны из огня* <для кого>. Prvi ekvivalentni par frazema ima svoje podrijetlo u grčkoj mitologiji, a odnosi se na priču o svađi nastaloj među boginjama zbog toga što nisu mogle odlučiti kome pripada jabuka namijenjena najljepšoj od njih.¹⁴ Druga su dva frazema kalkovi prema francuskom frazemu *tirer les marrons du feu* preuzetom iz Lafontaineove basne “Majmun i mačak” u kojoj majmun nadmudruje mačka tako što ga nagovori da vadi za njega vruće kestene iz vatre kako bi ih on pojeo (Бирх, Мокиенко, Степанова 1998: 258).

Sabor *vadi kestenje iz vatre* za tužiteljstvo. (N)

Лично мне не ясно, почему я должен *таскать каштаны из огня* для той или иной политической силы. (N)

Hrvatski frazemi s voćem kao komponentom uglavnom su utemeljeni na znanju o specifičnom okusu pojedine sorte voća putem kojeg dolazimo do frazeološkog značenja. Npr. frazem *čekati limun* sa značenjem ‘oklijevati, biti nesiguran, ne moći se odlučiti’ izgrađen je na slici neodlučnog čovjeka koji istovremeno želi dobiti limun koji je u odmjeranim količinama ukusan, ali i oklijeva znajući da limun može biti izrazito kiseo, osobito u većim količinama.

Meni stvarno nije jasno zašto građani uporno *čekaju limun*. Zašto već jednom ne izađemo na ulicu i pokažemo da ne želimo živjeti u parodiji koju zovu demokracijom. (N)

Ruski frazem *не фунт изюму* (*изюма*) <*съесть*> sa značenjem ‘nije sitnica, nije nebitno’ nema ekvivalenta u hrvatskom jeziku, a utemeljen je na znanju o ulozi suhog grožđa koje je ono imalo u prošlosti u ruskom domaćinstvu. S obzirom na to da u najvećem dijelu Rusije klimatski uvjeti ne pogoduju uzgoju grožđa, riječ je o slastici koja je bila prilično rijetka i cijenjena, ali nije se smatrala neophodnom.

Газопровод построить и эксплуатировать это вам *не фунт изюма*, и стоит недешево. (N)

¹⁴ Ideja da ubaci među boginje takvu jabuku potekla je od same boginje svađe Eride, a spor je riješio Paris svojom odlukom u korist Afrodite. Ona mu je zauzvrat pomogla pri otmici Helene zbog koje je počeo Trojanski rat.

2.6. Začine i druge dodatke hrani kao komponente nalazimo u frazeologiji obaju jezika.

Leksem *sol* je već ranije spominjan¹⁵ kao komponenta koja se pojavljuje redovito uz komponentu *kruh* u sastavu istog frazema, ali ponekad se pojavljuje i samostalno. Kad se pojavljuje samostalno, važno je naše znanje o tome da se radi o vrlo cijenjenom začinu s kojim jelo dobiva svoj konačni okus. U prošlosti je sol bila vrlo skupa i nedostupna mnogima, a upravo ta njena izuzetna vrijednost dolazi do izražaja u hrvatskom frazemu *imati <zrno (zrnice)> soli u glavi* koji koristimo u značenju ‘biti pametan’. Zbog svoje vrijednosti sol se štedila i stavljala u hranu samo u iznimnim prigodama, a neželjeni gost dobivao je neslanu hranu. Odatle u ruskome jeziku frazem *не солоно хлебавши* koji se upotrebljava sa značenjem ‘prevarivši se u svojim očekivanjima, dobivši manje od očekivanog’.

Ali moramo kao ljudi koji *imaju zrno soli u glavi*, staviti stvari na pravo mjesto, pa realno priznati da postoje neke kvalitativne norme...(G)

Поэтому, обобщая результаты его турне по континенту, можно сказать, что уехал Буш из Латинской Америки *не солоно хлебавши*. (Y)

Osobito su zanimljivi frazemi *staviti soli na rep* komu i *насыпать соли на хвост* кому. Iako su utemeljeni na potpuno istim slikama, hrvatski i ruski frazem razlikuju se u značenju. U hrvatskom jeziku ovaj frazem ima značenje ‘uzalud pokušati uhvatiti nekoga tko je izvan dohvata, uzalud pokušati nadmudriti koga’, dok ruski frazem ima značenje ‘pričiniti neugodnost *komu*’. Riječ je o motivu koji se pojavljuje u brojnim legendama o tome kako se stavljanjem soli na rep mogu uhvatiti životinje poput zeca ili ptice, tj. brze i teško uhvatljive životinje, a pojavljuje se i u frazeologiji drugih europskih jezika. Značenje ruskog frazema nešto je drugačije i najvjerojatnije je povezano sa srednjevjekovnim vjerovanjem da se čovjeku može nanijeti šteta ako se posole njegovi tragovi.¹⁶

A Englezi (koji su zaduženi da Karadžiću *stave soli na rep* i čija je uloga na Balkanu do srži mračna i pokvarena) ulaze na Palama njegovom sinu i kćeri...(N)

Не оставались в стороне и занимавшие ведущие посты на предприятиях акционеры, *насыпавшие соли на хвост* своим же малым акционерам. (Y)

Ljutina papra važna je za izgradnju značenja frazema *dati/davati papra* komu koji se koristi u značenju ‘kazniti/kažnjavati *koga*, pokazati/pokazivati svoju prevlast *nad kim*’ i *зadать/задавать перцу* кому sa značenjem ‘izgrditi/grditi *koga*, kazniti/kažnjavati *koga*’. U oba slučaja neugodan okus papra postovječen je s gorčinom koju osjeća kažnjeni čovjek.

¹⁵ V. 2.2.1.

¹⁶ V. Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 541.

Milošević je u prvom dijelu procesa zaista *dao papra* optužbi, a istupi svjedoka često su bili nespretni, nezgrapni i ponekad konfuzni. (N)

Полицейские в Италии зададут хулиганам перцу. (N)

Od svih dodataka jelu čovjek najviše uživa u onima koji jelo čine slatkim, pa odatle i ruski frazemi *не сахар (мёд)* кто ‘teškog karaktera je *tko*’ i *не сахар (мёд)* кому ‘teško je *komu*’.

У белорусских поставщиков жизнь стала *не сахар*. (Y)

2.7. U hrvatskoj i ruskoj frazeologiji nalazimo i frazeme kod kojih se kao komponenta pojavljuje kolač ili kakav drugi desert.

U ovoj podskupini ne nalazimo podudaranje u komponentama između frazema hrvatskog i ruskog jezika. Dok se u ruskom jeziku kao frazeološke komponente pojavljuju leksemi *блин* (<*сияет*> как *масленный блин* кто; <*сияет*> как *блин на Масленицу* кто, *печь как блины*), *кисель* (*седьмая* (*десятая*) *вода на киселе*, *за семь верст киселя есть* (*хлебать*), *поддать киселя*) i *пирог* (*вон какие пироги*), u hrvatskoj frazeologiji nalazimo nekoliko takvih frazema s komponentama *halva* (*ide* (*prodaje se* i sl.) *kao halva*), *pekmez* (*jasno kao pekmez*) i *kolač* (*dobiti/dobivati veći kolač*, *uzeti/uzimati* (*otkinuti/otkidati*, *prisvojiti/prisvajati* i sl.) <*svoj*> *dio kolača*, *htjeti* (*željeti*, *tražiti* i sl.) <*svoj*> *dio kolača*, *umijesiti/mijesiti* (*spremiti/spremati kolač* *komu*, *prošla baba s kolačima*).

U hrvatskom jeziku leksem *kolač* kao komponenta pojavljuje se na dva različita načina u semantičkom talogu frazema. Kod frazema *dobiti* (*izvući* i sl.) *veći kolač* ‘dobiti veći ili bolji dio *čega*’, *uzeti/uzimati* (*otkinuti/otkidati*, *prisvojiti/prisvajati* i sl.) <*svoj*> *dio kolača* ‘izvući/izvlačiti korist iz *čega*’, *htjeti* (*željeti*, *tražiti* i sl.) <*svoj*> *dio kolača* ‘htjeti (*željeti* i sl.) izvući korist iz *čega*’ doista predstavlja poslasticu, tj. nagradu onome tko dobije veći dio iste, ali u frazemu *umijesiti/mijesiti* (*spremiti/spremati*) *kolač* *komu* sa značenjem ‘spremiti/spremati neugodnost *komu*, dovesti/dovoditi u težak položaj *koga*’ ima negativno obojeno preneseno značenje neugodnosti, neprilike. Riječ je o frazemu nastalom na isti način kao već spomenuti frazem *zakuhati* (*skuhati*) *kašu* (*poru*) *komu*.

Zagrebačka burza i Varaždinsko tržište vrijednosnica, nastoje *dobiti* što *veći kolač* od provizija na promet. (N)

Od ruskih frazema izdvojit ću dva frazema s komponentom *блин* (palačinka) s obzirom na to da se radi o ruskom nacionalnom jelu koje je u prošlosti imalo važno obredno značenje i obavezno se pripremalo na svadbama i karminama. Palačinke svojim oblikom podsjećaju na sunce i preuzimaju njegovu simboliku plodnosti, pa su upravo zbog toga za vrijeme poklada, praznika koji

je u pretkršćansko vrijeme imao značenje ispraćaja zime i dočekivanja proljeća, obavezno pekli masne palačinke. Zato ćemo u ruskome jeziku upotrijebiti frazem <сияет> как масляный блин кто ili <сияет> как блин на Масленицу кто kad opisujemo čovjeka koji blista od sreće. Za palačinke je bitno i to da se pripremaju vrlo jednostavno i brzo, pa u ruskom jeziku pronalazimo i frazem печь как блины sa značenjem ‘raditi nešto brzo, proizvoditi nešto u velikoj količini’.

Он весь так и светился хитростью и торжеством, как блин на Масленицу. (Y)

2.8. Kao komponenta frazema osim leksema kojima se označavaju namirnice mogu se pojaviti i leksemi koji označavaju vrstu jela.¹⁷

U hrvatskom jeziku kao komponente se pojavljuju leksemi *juha* (jezikova juha, dobiti/dobivati jezikovu juhu), *sos* (biti (naći se) u <gadnom> sosu, biti (naći se) u istom sosu <s kim>, ostaviti (pustiti) koga da se kuha u vlastitom sosu), *kajgana* (kao svetog Petra kajgana [koštati i sl.]), *popara*¹⁸ (skuhati (zakuhati) kašu (poparu) komu) i *paprikaš* (napraviti paprikaš od koga), dok su u ruskoj frazeologiji kao komponente produktivni frazemi *уха* (Демьянова уха), *щи* (лантем щи хлебать, попасть/попадать как кур во щи, профессор кислых щей) i *соус* (ни под каким соусом, под соусом каким).

Jedina zajednička komponenta ove podskupine hrvatskih i ruskih frazema je leksem *sos* (соус), no riječ je o komponenti koja na različite načine sudjeluje u izgradnji frazeološkog značenja u dvama jezicima. Kod hrvatskih frazema *biti* (naći se) u <gadnom> sosu koji se upotrebljava sa značenjem ‘biti (naći se) u teškoj situaciji (neprilici)’, *biti* (naći se) u istom sosu <s kim> sa značenjem ‘biti (naći se) u istoj neprilici <s kim>’ i *ostaviti* (pustiti) koga da se kuha u vlastitom sosu sa značenjem ‘ostaviti (pustiti) koga bez pomoći u teškoj situaciji (neprilici)’ za razumijevanje frazema bitno je znanje o prenesenom značenju leksema *sos* kojim se označava kakva neprilika, neugodna situacija.¹⁹ Ruski frazem *вариться в собственном соку* utemeljen je na jako sličnoj slici, ali upotrebljava se u značenju ‘ne izlaziti izvan granica svojih vlastitih, uskih interesa’²⁰. U ruskim frazemima *ни под каким соусом* sa značenjem ‘ni u kojem slučaju, ni

¹⁷ Kaša kao vrsta jela u funkciji frazeološke komponente obrađena je u zasebnoj skupini. Naime, kaša ima posebno značenje u tradiciji slavenskih naroda, pa je u frazeologiji hrvatskog i ruskog jezika vrlo produktivna kao frazeološka komponenta. V. 2.3.

¹⁸ Frazem s leksemom *popara* kao komponentom obrađen je pod 2.3.

¹⁹ Usp. frazeme s leksemom *kaša* upotrijebljenim u njegovom prenesenom značenju kao komponentom obrađene pod 2.3.2.

²⁰ Prema slici u semantičkom talogu i s obzirom na činjenicu da kao komponentu ne sadrži leksem kojim se označava vrsta jela ovaj bismo frazem mogli uvrstiti i u podskupinu frazema obrađenu u analizi pod 3.1.

pod kakvim okolnostima' i *под соусом* каким sa značenjem 'u određenom obliku' leksem *sos* nalazimo u njegovom doslovnom značenju. Naime *sos* je vrsta jela koja se priprema kao dodatak tjestenini ili riži, a za frazeme je bitna slika načina na koji se on servira, tj. prelijevanja sosa preko osnovnog jela.

Iako su njihove količine malo manje nego kod običnih cigareta, dokazano je da ih pušači zapravo češće konzumiraju i tako *su* opet *u istom sosu* kao i oni koji puše obične cigarete. (N)

Выборная компания в парламент продемонстрировала, что избиратель *ни под каким соусом* не принимает идею присоединения Украины к военному альянсу... (Y)

Ostali hrvatski i ruski frazemi te skupine ni u čemu se ne podudaraju. Samo u ruskom jeziku pronaći ćemo tako frazeme *лантем щи хлебать* 'biti siromašan i zaostao, nekulturan', *попасть/попадать как кур во щи* 'naći se/nalaziti se neočekivano u nezgodnoj situaciji' i *профессор кислых щей* 'neznalica, neobrazovan čovjek koji si umišlja da može raspravljati o onome o čemu premalo zna'. U njima u svojstvu komponente nalazimo leksem *щи* kojim se označava specifična juha od kupusa koja je tradicionalno rusko nacionalno jelo. Samo ruskom jeziku svojstven je i frazem *Демьянова уха* sa značenjem 'ono što nam se konstatno nudi protiv naše volje i u neumjerenoj količini' čije je podrijetlo povezano s Krilovljevom basnom o domaćinu koji je nasrtljivo i pretjerano nudio svog susjeda ribljom juhom, tj. do te mjere da mu je inače ukusno jelo postalo odbojno.²¹

Вообще все относительно красиво и культурно: *не лантем щи хлебают*. (Y)

Во-вторых, США против близкой дружбы с Россией, а Западной Европе не нужна "*Демьянова уха*". (Y)

U hrvatskom jeziku u značenju 'pretjerano skupo [koštati i sl.]' koristi se frazem *kao svetog Petra kajgana* [koštati i sl.]. Riječ je o frazemu koji je u hrvatski jezik ušao preko srpskoga, a pretpostavlja se da je nastao prema pjesmi "Skupa kajgana svetoga Petra" srpskog književnika Jovana Jovanovića Zmaja u kojoj je sveti Petar preskupo platio pojedenu kajganu, tj. za pojedenu kajganu je ispaštao mnogo više od onoga koliko je ona vrijedila.²²

... sve rasprave o neisplativosti igrališta koje nikada neće biti puno, koje neće imati dušu, koje će potonuti u mulju, a *košta kao svetog Petra kajgana*. (N)

2.9. U nizu frazema biblijskog podrijetla u hrvatskom i ruskom jeziku nalazimo i frazeme s komponentom *мана* (*манна*), tj. čudotvornom hranom koja je prema biblijskoj predaji padala s neba da bi nahranila Židove za vrijeme nji-

²¹ V. Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 589.

²² V. Babić 1983/84: 92–93, Delić 1983/84: 115–118.

hova izbjeglištva u Sinajskoj pustinji. Takav je hrvatski frazem *mana s neba* ili *mana nebeska* sa značenjem ‘neočekivana sreća (povoljna okolnost) što stiže bez ikakva truda (napora)’ i njegov ruski značenjski ekvivalent *манна небесная*. Na istoj slici utemeljen je hrvatski frazem *čekati manu s neba* ‘uzaludno čekati pomoć, nastojati postići što bez truda i muke’, njegov ruski značenjski ekvivalent *ждать манны небесной*, te frazemi *смотреть (глядеть) как на манну небесную* na što sa značenjem ‘smatrati neočekivanom srećom što’ i ‘ждать (ожидать и т.п.) как манны небесной кого, чего ‘čekati (očekivati i sl.) s nestrpljenjem *koga, što*’.

Postavljam si ona iskonska pitanja o tome tko sam ja i kuda idem, ali istovremeno onako farizejski pružam ruke k nebu i čekam *manu nebesku*. (G)

Можно сидеть и ждать манны небесной, а лучше, засучив рукава, самому заработать на пропитание. (Y)

2.10. Budući da se radi o biljci koja ne pripada ni voću ni povrću, zasebno ću spomenuti i leksem *gljiva* kao komponentu koja može u oba jezika u ovom tipu frazema biti zamijenjena leksemom *bunika* (*белена*).

Istu sliku nalazimo kod hrvatskog frazema *najesti se ludih gljiva* (*bunike*) sa značenjem ‘poludjeti, izgubiti razum, nenormalno se ponašati, izvoditi ludosti, vladati se poput luđaka’ i *белены объелся* кто sa značenjem ‘poludio je *tko*, izgubio je razum *tko*, ponaša se kao luđak *tko*’. Naime, u oba jezika nenormalno se ponašanje čovjeka povezuje sa konzumiranjem biljki koje su ustvari otrovnice, ali u malim količinama imaju halucinogena svojstva, pa su u prošlosti bile korištene u magijskim i ritualnim obredima, a i danas su poznate kao droge.

Kajin, kao da *se najeo ludih gljiva*, izjavljuje kako Gotovina nije kriv... (N)

Ты чего, Васька, *белены объелся*? Этот твой Сталин знаешь, сколько народу погубил? (Y)

3. U oba analizirana jezika postoji i čitav niz frazema utemeljenih na semantičkom talogu koji je na neki način povezan s pripremom ili konzumiranjem hrane i pića, a ne sadrži kao komponentu leksem kojim se označava hrana.

3.1. Sliku načina pripreme hrane nalazimo kod frazema kao što je u hrvatskom jeziku *ni kuhan ni pečen* sa značenjem ‘neodređen, nedefiniran, nepotpun, nedovršen, ni ovakav ni onakav’ ili *вновь испечённый* u ruskom jeziku koji se upotrebljava sa značenjem ‘onaj koji je nedavno stekao zvanje, koji je nedavno postavljen na kakvu dužnost’²³.

Posljednjih nekoliko mjeseci još i više nego inače zbog novog šefa, Austrijanca, *ni kuhanog ni pečenog*, za kojeg nikako nije mogao dokučiti što misli. (G)

²³ Ovom ruskom frazemu značenjem odgovara hrvatski leksem *novopečen*.

Тысячи *вновь испеченных* бизнесменов очень нуждались в информационно-правовой поддержке. (Y)

3.2. I u hrvatskom i u ruskom jeziku postoje frazemi koji kao komponentu sadrže neku vrstu posuđa. Tako u hrvatskom jeziku nalazimo npr. frazem *strpati/trpati (baviti/bacati) u jedan (isti) lonac* koga, što sa značenjem ‘sve izjednačiti/izjednačavati, ne vidjeti nikakvih razlika *između koga, između čega*’ u pozadini kojeg je slika pripreme jela u kojem svi njegovi sastojci imaju istu vrijednost. U ruskom jeziku prema slici u dubinskoj strukturi frazema najbližiji mu je frazem *вариться в общем котле* koji se upotrebljava sa značenjem ‘poprimiti navike i interese okoline u kojoj se tko nalazi’ i utemeljen je na znanju o tome da se okusi svih sastojaka jednog jela stapaju u jedan jedinstveni okus.

Ovdje se radi o pokušaju da se Bošnjaci sa teritorija BiH po nekadašnjem receptu “bratstva i jedinstva” *stave u isti lonac* sa Srbima... (G)

...период своего развития — период глобализации, когда все национальные культуры вынуждены *вариться в общем котле*. (Y)

Osobiti tanjur ili pladanj na kojem se kao znak poštovanja najbolja jela iznose pred goste nalazimo također u frazeologiji obaju jezika, što ne čudi s obzirom na činjenicu da je taj običaj iznošenja hrane pred goste na različite načine fiksiran u frazeologiji mnogih jezika.²⁴ U hrvatskom jeziku takva je slika u semantičkom talogu frazema *dobiti/dobivati na tanjuru (pladnju)* što sa značenjem ‘dobiti/dobivati lako, bez ikakvog uloženog napora *što*’ i *dati/davati (donijeti/donositi, servirati i sl.) na tanjuru (pladnju) komu što* sa značenjem ‘dati/davati gotovo (u gotovom obliku) *komu što*, dati/davati *komu što* tako da se ne mora nimalo potruditi’, dok u ruskom jeziku drugom hrvatskom frazemu značenjem odgovara frazem *подать/подавать (принести/приносить) на блюдецке (тарелке) с голубой каёмочкой* кому что.²⁵

Par dana kasnije policiji je glavni osumnjičeni *serviran na tanjuru* i pritisnut dokazima... (G)

«Цюрих» *принёс* динамовцам место в поседе на блюдецке с голубой каёмочкой. (Y)

3.3. Sliku konzumiranja hrane, osobito uživanja u masnoj hrani pronalazimo u frazemima kao što je npr. hrvatski frazem *mastan zalogaj* sa značenjem ‘1. obilan, bogat dio; 2. dobro jelo’ i ruski *жирный (лакомый) кусок (кусочек)* sa značenjem ‘nešto vrlo privlačno, zamamno’.

²⁴ Npr. eng. *hand somebody something on a plate; hand (present) something on a silver platter*; njem. *einem etwas auf dem Präsentierteller bringen* (Бирх, Мокиенко, Степанова 1998: 50).

²⁵ Ruski jezik taj frazem duguje „Zlatnom teletu“ Iljfa i Petrova. (Бирх, Мокиенко, Степанова 1998: 50).

Iako MUP nije ni blizu tako “*mastan zalogaj*” kao “HT”, ni nekoliko stotina miliona budžeta MUP-a nije za odbaciti. (N)

...что в 90-е годы Запад очень сыто и крепко вцепился в наследие Советского Союза, которое было очень “*жирным куском*”... (N)

4. U navedenim podskupinama frazema hrvatskog i ruskog jezika s hranom kao komponentom nisu predstavljeni svi takvi frazemi obaju jezika, ali njima su obuhvaćene osnovne podskupine s najproduktivnijim komponentama.

U frazeologiji obaju analiziranih jezika kao komponenta je najzastupljeniji leksem *kruh* (*хлеб*) kao univerzalni simbol hrane i prototipni predstavnik semantičkog polja *hrana*. Dok je leksem *kruh* (*хлеб*) kao komponenta izuzetno produktivan u mnogim jezicima, *kaša* (*каша*) kao također izrazito produktivna komponenta ima osobito značenje za slavenske narode i važan je dio hrvatske, ali još u većoj mjeri ruske frazeologije. Osim kruha i proizvoda od brašna i žitarica osobitu važnost u frazeologiji hrvatskog i ruskog jezika igraju i mlijeko i mliječni proizvodi, što svjedoči o jakoj ratarskoj, ali i stočarskoj tradiciji ovih dvaju naroda. Ostali prehrambeni proizvodi pojavljuju se u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji u manjem broju frazema. Pritom se frazemi ovih dvaju jezika u manjem broju slučajeva potpuno podudaraju u strukturi i značenju, a češća su podudaranja u semantičkom talogu na temelju kojeg dolazimo do frazeološkog značenja, tj. slikovnoj osnovi frazema. Povrće kao komponenta u istoj je mjeri zastupljeno u oba jezika, dok je voće kao komponenta češće u frazemima hrvatskog jezika. U oba analizirana jezika nalazimo i frazeme s komponentom kojom se označava vrsta, oblik pojavljivanja hrane ili posuđe.

Na temelju analize korpusa hrvatskih i ruskih frazema s kulinarskim elementom možemo zaključiti da u dvama jezicima postoje određene razlike u kojima se ogleda drugačiji način konceptualizacije specifičnosti nacionalne kulture. Ipak, mnogo je veći broj sličnosti i podudaranja koji proizlaze iz sličnosti dviju slavenskih kultura, ali veliki broj sličnosti svjedoči i o univerzalnom ljudskom kognitivnom ustrojstvu koje se ogleda na svim razinama jezika, a osobito u frazeologiji, tj. njenom internacionalnom dijelu.

Literatura:

- АФАНАСЬЕВ, АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ 1995. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*. Том 1. Москва: Современный писатель.
- ANIĆ, VLADIMIR 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BABIĆ, STJEPAN 1983.–1984. Jovan Jovanović Zmaj i izričaj “košta ga kao svetoga Petra kajgana”. *Jezik*, 3/XXXI, Zagreb, 92–93.

- БИРИХ, АЛЕКСАНДР КАРЛОВИЧ; ВАЛЕРИЙ МИХАЙЛОВИЧ МОКИЕНКО; ЛЮДМИЛА ИВАНОВНА СТЕПАНОВА 1998. *Словарь русской фразеологии (историко-этимологический справочник)*. Санкт-Петербург: АСТ.
- SOJOCARU, DANA 1999. Русские и румынские кулинарные образы. *Filologie rusă*, XVII, Bucureşti: 206–216.
- DELIĆ, MIĆO 1983.–1984. Postanak, značenje i stilističko obilježje izričaja: koštati kao svetog Petra kajgana. *Jezik*, 4/XXXI, Zagreb, 115–118.
- ДМИТРИЕВА, О. А. 2006. Национально-культурная специфика фразеологизмов поля «приготовление пищи и продукты питания». *Проблемы изучения и преподавания русского языка и литературы: Материалы V Международной научной конференции*. Тайбей, 45–56.
- FINK-ARSOVSKI, ŽELJKA 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF Press.
- HRNJAK, ANITA 2003. Usporedba čovjeka s biljkom u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji. *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*. Ur. Diana Stolac, Nada Ivanetić, Boris Pritchard. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Rijeka: Grafrade, 303–313.
- HRNJAK, ANITA 2005. *Frazemi s bojom kao komponentom (na primjeru hrvatskih i ruskih frazema)* (rukopis). Zagreb.
- MATEŠIĆ, JOSIP 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MENAC, ANTICA 1987. Gemeinsame semantische Gruppen in der Phraseologie der europäischen Sprachen. *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. Ur. Harald Burger, Robert Zett. Zürich: Peter Lang, 269–290.
- MENAC, ANTICA; ŽELJKA FINK-ARSOVSKI; RADOMIR VENTURIN 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- МОКИЕНКО, ВАЛЕРИЙ МИХАЙЛОВИЧ 1980. *Славянская фразеология*. Москва: Высшая школа.

Izvori

Novine

- Feral Tribune (2002.–2005.), Hrvatsko slovo (2004.), Jutarnji list (2002.–2005.), Nacional (2002.–2005.), Novi list (2002.–2005.), Sportske novosti (2002.–2005.), Večernji list (2002.–2005.), Zarez (2003.–2005.)
- Аргументы и факты (2004.–2006.), Вокруг света (2004.–2007.), Московские новости (2004.–2007.), Новое время (2006.)

Mrežni pretraživači

www.google.com, www.yandex.ru

Кулинарные элементы в хорватской и русской фразеологии

Резюме

В этом докладе анализируются хорватские и русские фразеологизмы с кулинарными элементами с целью установить в какой степени концептуализированные в них особенности национальных культур совпадают, а насколько различаются.

В обоих языках чаще всего в качестве компонента появляется лексема *хлеб* (в хорватском языке *kruh*) как универсальный символ пищи, продуктивный в фразеологии не только славянских, но и других языков. Многочисленностью выделяются и хорватские и русские фразеологизмы с компонентом *каша* (в хорватском языке *kaša*) и хорватские фразеологизмы с компонентом *pogača*, едой, сопутствующей человека в течение всей его жизни, но и едой, обладающей особыми обрядными и символическими значениями. Остальные продукты питания реже появляются в обоих языках в роли фразеологического компонента.

Ключевые слова: хорватская фразеология, русская фразеология, пища как фразеологический компонент

Ključne riječi: hrvatska frazeologija, ruska frazeologija, hrana kao frazeološka komponenta

Key words: Croatian phraseology, Russian phraseology, food as a phraseological component